ความสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาย่านเก่าของเมือง: กรณีศึกษา พื้นที่บริเวณสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินวัดมังกรกมลาวาส

Importance of Participatory Process in Urban Regeneration: Case Study of Wat Mangkorn Kammalawat MRT Station's Surrounding Areas

จุฤทธิ์ กังวานภูมิ

Churit Kangwanpoom

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมเพื่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม สถาบันอาศรมศิลป์ กรุงเทพมหานคร 10150

Architecture in Community and Environmental Architecture Program, Arsom Silp Institute of the Arts, Bangkok, 10150, Thailand

E-mail: qerzone@gmail.com

บทคัดย่อ

โครงการศึกษาแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่บริเวณสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินวัดมังกรกมลาวาสและพื้นที่เยาวราช เกิดขึ้นจากเจ้าของที่ดินรายใหญ่ในย่านเยาวราชมีความสนใจที่จะพัฒนาที่ดินของตนที่มีอาณาเขตพื้นที่ติดต่อกับสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินวัดมังกรกมลาวาส จึงได้จัดตั้งตัวแทนเพื่อดำเนินการศึกษาในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2552–2553 อย่างไรก็ตามโครงการศึกษาฯ ดังกล่าวไม่สามารถบรรลุผลการศึกษาตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งหวังที่จะศึกษาถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้โครงการไม่บรรลุผล เรียนรู้ข้อบกพร่องของการดำเนินโครงการ รวมทั้งเสนอแนะแนวทางการปรับบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและกระบวนการทำงานในการพัฒนาย่านอย่างมีส่วนร่วม โดยในปี พ.ศ. 2554 ผู้วิจัยได้ทำการสรุปความรู้จากโครงการศึกษาฯ ร่วมกับชุมชนและนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญเพื่อรับฟังข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนาพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม ผลที่ได้จากการวิจัยพบว่า ทุกฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสียและมีส่วนเกี่ยวข้องจำเป็นต้องมีการปรับบทบาทของตน โดยเจ้าของที่ดินควรมีความจริงใจในการแก้ปัญหาและเข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการศึกษาฯ ให้มากขึ้นโดยมีส่วนร่วมในการประชุมร่วมกับชุมชนหรือเป็นส่วนหนึ่งของคณะทำงานในพื้นที่ ชาวชุมชนต้องตระหนักถึงความสำคัญของตนต่อย่านและเมือง และมีการรวมตัวกันอย่างเป็นเอกภาพ ในขณะที่คณะผู้ศึกษาควรลดบทบาทลงเป็นเพียงผู้ให้ความรู้และฝ่ายสนับสนุนการปฏิบัติการต่าง ๆ ของชุมชน อีกทั้งการหาแนวทางในการพัฒนาที่ดินร่วมกันในลักษณะนี้จำเป็นต้องมีการปรับโครงสร้างและกระบวนการทำงาน ให้มีตัวแทนครอบคลุมจากทุกฝ่าย ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการระบุปัญหาและเสนอแนวทางแก้ไข รวมทั้งมีการทำประชาพิจารณ์เมื่อต้องหาข้อสรุปหรือรับรองผลการศึกษาในอนาคต

Abstract

The study project of the participatory process in urban regeneration around Wat Mangkorn Kammalawat MRT Station was initiated by landlords who were interested to develop their lands around the MRT Station, and was conducted by the representative from 2009 to 2010. Nevertheless, the project could not achieve the targets and was terminated. This research has objectives to determine the factors leading to the failure of the

project, learn the flaw of the project running, and propose the ways to adjust the role of stakeholders and improve the working steps in urban regeneration. In 2011, I have summarized the knowledge from the project with local community and experts, listening to their comments and suggestions toward urban regeneration with participatory process. The results from the research found that all stakeholders need to adjust their roles. The landlords should be sincere to solve the problem and more involve with the project by participating in community meeting or being a part in the working team. Community should realize their importance toward district and should be united. Project researchers should set their position as the information provider and supporter only. The structure and working process of the project should be adjusted by including people from all sides, encouraging community to participate in problem solving, and conducting the public hearing when need to determine the conclusion in the future.

คำสำคัญ (Keywords)

ไชน่าทาวน์ (China Town)
กระบวนการมีส่วนร่วม (Participatory Process)
ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder)
การพัฒนาชุมชนเมือง (Urban Community Development)
การพัฒนาย่านเก่าของเมือง (Urban Regeneration)

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาเมืองอย่างสร้างสรรค์จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนในการร่วมกันกำหนดเป้าหมาย วางแผน และตัดสินใจ รวมไปถึงการให้ความรู้และสนับสนุนกระบวนการทำงานร่วมกัน (William, 1976, pp. 111–124) ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการสร้างเงื่อนไขและเหตุปัจจัยให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองของภาคประชาชนในระดับที่ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมตั้งแต่การรับรู้ข้อมูล ร่วมแสดงความคิดเห็น ไปจนถึงมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Arnstein, 1969, pp. 216-224) ซึ่งสามารถสรุปเป็นแนวคิดในการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาหรือปรับปรุงพื้นที่ได้ ดังรูปที่ 1

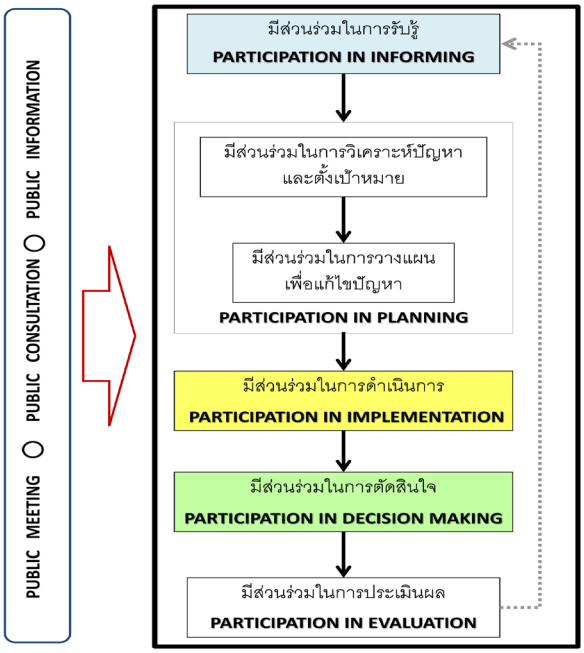

รูปที่ 1 แผนภาพแสดงแนวคิดในการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาหรือปรับปรุงพื้นที่

โครงการ Participatory Chinatown ในเมืองบอสตัน มลรัฐแมสซาชูเซตส์ ซึ่งเจ้าของที่ดิน ชุมชน สถาบันการศึกษา และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกันสร้างแนวคิดที่เป็นแผนพัฒนาย่านอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนด้วยการเสริมสร้างความรู้และใช้สื่อเพื่อขยายความร่วมมือไปสู่ชุมชน มีการจัดตั้งคณะทำงานที่มีองค์ประกอบจากนักวิชาการ หน่วยงานท้องถิ่น และเยาวชนในพื้นที่มาร่วมสำรวจข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ สภาพกายภาพชุมชนในปัจจุบัน และความคิดเห็นต่อการพัฒนาย่านในอนาคตของชาวชุมชน ด้วยการจัดสัมนาและสร้างโลกเสมือนด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำหรับให้สมาชิกได้เข้าร่วมและแสดงความคิดเห็นบนอินเทอร์เนต (Kaenmepol & Ungsuprasert, 2010) (รายละเอียดกระบวนการทำงานดังรูปที่ 2) และโครงการ Chinatown Cultural Development Strategy ในกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ซึ่งมีการสร้างแผนพัฒนาย่านไชน่าทาวน์จากตัวแทนกลุ่มประชาคมของย่าน ด้วยการจัดตั้งคณะทำงานร่วมกันระหว่างองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและสมาคมพ่อค้าในย่าน โดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทอย่างมากในการสร้างกระบวนการที่ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมตั้งแต่การวางแผน ลงมือปฏิบัติ ติดตามผล และประเมินโครงการร่วมกันผ่านโครงสร้างการประชุมติดตามผลที่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้าร่วมรับฟังและเสนอข้อคิดเห็น (District of Columbia Office of Planning, 2009) (รายละเอียดกระบวนการทำงานดังรูปที่ 3) เป็นกรณีศึกษาโครงการที่ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาย่าน นำมาซึ่งข้อสรุปว่าโครงการที่มีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาย่านควรเปิดโอกาสให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วางแผน และการทำงานร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของและสร้างกระบวนการประสานประโยชน์ร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่

รูปที่ 2 แผนภาพแสดงขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วมในโครงการ Participatory Chinatown

รูปที่ 3 แผนภาพแสดงขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วมในโครงการ Chinatown Cultural Development Strategy

ในปีพุทธศักราช 2559 ที่กำลังจะมาถึง ย่านการค้าเยาวราชจะมีสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินวัดมังกรกมลาวาสเกิดขึ้นในบริเวณใจกลางของเยาวราช (รูปที่ 4) ด้วยการขยายโครงข่ายส่วนเชื่อมต่อรถไฟฟ้าใต้ดินสายสีน้ำเงิน (ช่วงต่อขยายหัวลำโพง-บางแค) ต่อเนื่องมาจากสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินหัวลำโพง ซึ่งการขยายโครงการดังกล่าวนั้นจะนำมาซึ่งการพัฒนาด้านกายภาพ การคมนาคมและเข้าถึงของเมือง และส่งผลให้เกิดการพัฒนาศักยภาพทางเศรษฐกิจ รวมไปถึงการเพิ่มมูลค่าของที่ดินตามมา จึงทำให้เกิดแนวโน้มในการพัฒนาที่ดินให้มีประสิทธิภาพสอดคล้องกับโครงสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานสมัยใหม่ แต่การพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวนั้นอาจทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นได้ หากมีการพัฒนาพื้นที่โดยไม่คำนึงถึงความสอดคล้องกับคุณค่าและรากฐานของบริบทชุมชนดั้งเดิม

จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และมูลนิธิจุมภฏ-พันธุ์ทิพย์ เจ้าของที่ดินบริเวณใจกลางย่านการค้าเยาวราชซึ่งมีที่ดินติดต่อกับสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินวัดมังกรกมลาวาสบนถนนเจริญกรุง เกิดความสนใจและมองหาโอกาสในการพัฒนาที่สอดรับกับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะมาถึง จึงมีความเห็นชอบร่วมในการรวมทุนเพื่อจัดตั้ง บริษัท ไชน่าทาวน์คอมมิวนิตี้ ดีเวลอปเมนท์ จำกัด สำหรับเป็นตัวแทนในการหาแนวทางในการฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้พื้นที่ โดยต้องการที่จะรับทราบ และรับฟังกลุ่มชุมชนผู้เช่าในที่ดิน ด้วยการเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการเสนอแนวคิดการฟื้นฟูและพัฒนาที่ดินทั้งสองผืนจากการจัดทำโครงการศึกษาในหัวข้อ “การศึกษาแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่บริเวณสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินวัดมังกรกมลาวาส และพื้นที่เยาวราช” เมื่อเดือนมิถุนายน พุทธศักราช 2552 จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2553 (รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 9 เดือน) โครงการศึกษาฯ นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสื่อสาร และสร้างความพร้อมให้กับชุมชน ในการเข้าสู่กระบวนการรับฟัง และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้เช่าเดิมกับเจ้าของที่ดิน ที่จะพัฒนาไปสู่การกำหนดแนวทางในการฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่อย่างเหมาะสมซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของทั้งสองฝ่ายอย่างมีส่วนร่วม อย่างไรก็ตามโครงการศึกษาฯดังกล่าวได้เกิดปัญหาขึ้นในระหว่างดำเนินโครงการ อันมีผลให้การศึกษาและการดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมในพื้นที่จำเป็นต้องยุติลง (Arsom Silp Institute of the Arts, 2010)

งานวิจัยชิ้นนี้ มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาถึงเหตุปัจจัย และบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ส่งผลให้โครงการศึกษาฯ ไม่บรรลุผล ในการสร้างแนวทางการพัฒนาพื้นที่ร่วมกันระหว่างเจ้าของที่ดินและชุมชน และเสนอแนะแนวทางการปรับบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมไปถึงการปรับกระบวนการทำงานในการพัฒนาย่านอย่างมีส่วนร่วมที่จะสามารถนำไปสู่ผลลัพธ์ที่เป็นที่พึงพอใจของทุกฝ่าย

2. วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย

2.1 พื้นที่ศึกษา และช่วงเวลาที่ทำการศึกษา

พื้นที่ศึกษาตั้งอยู่ในย่านไชน่าทาวน์กรุงเทพมหานคร มีเนื้อที่ประมาณ 14 ไร่ ครอบคลุมบริเวณที่จะมีการสร้างสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินวัดมังกรกมลาวาส (ดังรูปที่ 5 และ 6) โดยทางทิศเหนือมีอาณาเขตติดกับถนนพลับพลาไชย ทางทิศตะวันออกติดกับซอยแปลงนาม ทางทิศตะวันตกติดกับตรอกอิสรานุภาพ และทางทิศใต้ติดกับถนนเยาวราช ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาในช่วงระหว่างเดือนกุมภาพันธ์จนถึงเดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช 2554 (รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 10 เดือน)

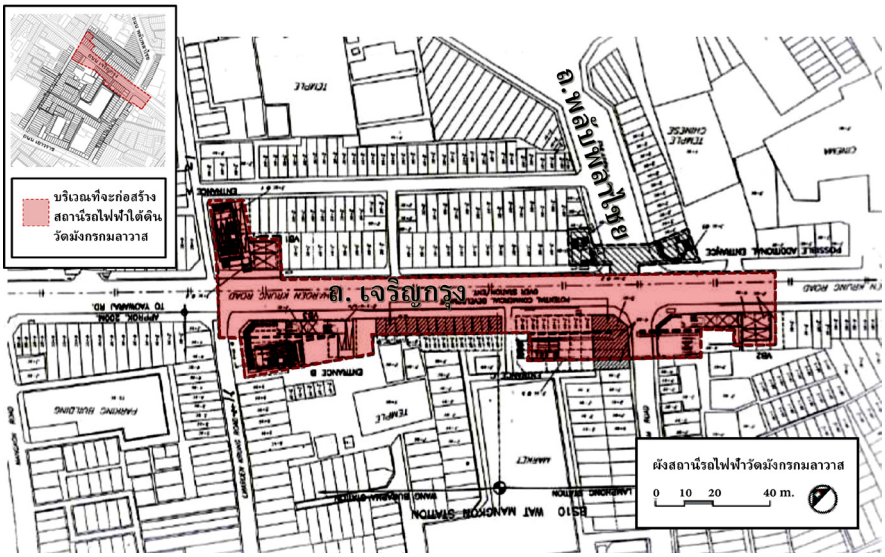

รูปที่ 4 แสดงบริเวณที่จะมีการเวนคืนเพื่อก่อสร้างสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินวัดมังกรกมลาวาส

รูปที่ 5 ภาพถ่ายมุมสูงของพื้นที่ศึกษาก่อนมีการก่อสร้างสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินวัดมังกรกมลาวาส

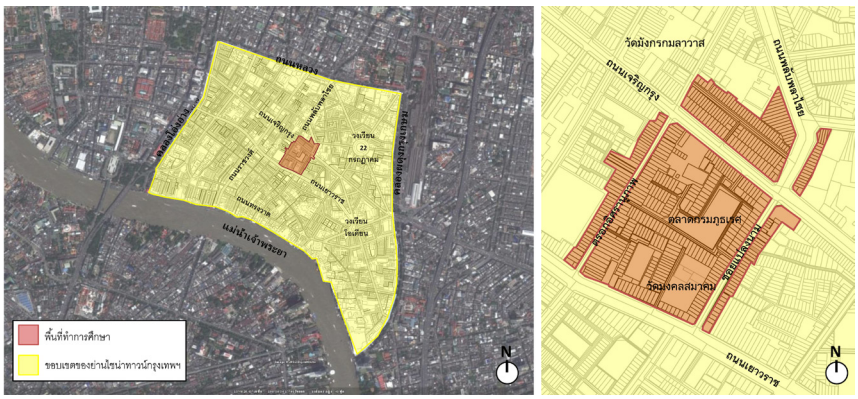

รูปที่ 6 แสดงขอบเขตพื้นที่ทำการศึกษาและขอบเขตของย่านไชน่าทาวน์เยาวราชในกรุงเทพฯ

2.2 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการศึกษาฯ ประกอบไปด้วยผู้คน 2 กลุ่ม คือ ชาวชุมชนในพื้นที่ศึกษา และเจ้าของที่ดิน (สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และมูลนิธิจุมภฏ-พันธุ์ทิพย์) ในขณะที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการศึกษาฯ นี้ประกอบไปด้วย คณะผู้ศึกษา (สถาปนิกชุมชน) คณะกรรมการกำหนดทิศทางโครงการ (ตัวแทนจากเจ้าของที่ดินและสถาปนิก) นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านผังเมือง ผู้เชี่ยวชาญด้านการอนุรักษ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคม และการรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย (รฟม.)

2.3 กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ คือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักที่อาศัยหรือประกอบอาชีพอยู่ในพื้นที่ศึกษา โดยทำการเลือกจากกลุ่มผู้นำชุมชนหรือตัวแทนชุมชนซึ่งเคยมีหน้าที่เป็นผู้ประสานงานประจำพื้นที่ศึกษาย่อยของโครงการศึกษาฯ และเป็นผู้คนดั้งเดิมในพื้นที่เหล่านั้นหรืออยู่อาศัยมานานกว่า 10 ปี ซึ่งกลุ่มเป้าหมายสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มด้วยกัน คือ

1) กลุ่มชาวชุมชนที่รับรู้ และมีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินงานของคณะผู้ศึกษา จำนวน 4 ราย ซึ่งเป็นตัวแทนจากชุมชนที่เคยเข้าร่วมในกระบวนการทำงานของโครงการศึกษาฯ ได้แก่ (1) ผู้ค้าอาหารในถนนแปลงนาม เพศหญิง อายุประมาณ 45 ปี (2) ผู้ค้าสินค้าเชิงวัฒนธรรมในตรอกเจริญไชย 2 เพศหญิง อายุประมาณ 55 ปี (3) ผู้ค้าอาหารในตรอกเจริญไชย 2 เพศหญิง อายุประมาณ 60 ปี (4) ผู้อยู่อาศัย ซึ่งเป็นประธานชุมชนในอาคารแฟลตกรมภูธเรศ เพศหญิง อายุประมาณ 45 ปี

2) กลุ่มชาวชุมชนที่รับรู้ แต่ไม่เข้าร่วมในกระบวนการดำเนินงานของคณะผู้ศึกษา จำนวน 5 ราย ซึ่งเป็นตัวแทนจากชุมชนที่เคยปฏิเสธที่จะเข้าร่วมในกระบวนการทำงานของโครงการศึกษาฯ ได้แก่ (1) เจ้าของร้านขายยาจีนริมถนนเจริญกรุง ซึ่งเป็นผู้ประสานงานของกลุ่มอาคารในเขตเวนคืนที่ดิน เพศชาย อายุประมาณ 50 ปี (2) ผู้ค้าสินค้าเชิงวัฒนธรรมในตรอกเจริญไชย 2 ซึ่งเป็นแกนนำกลุ่มชุมชนที่เรียกร้องให้มีการอนุรักษ์อาคารและชุมชนในตรอกเจริญไชย 2 เพศชาย อายุประมาณ 40 ปี (3) ผู้ค้าสินค้าเชิงวัฒนธรรมในตรอกเจริญไชย 2 ซึ่งเป็นแกนนำกลุ่มชุมชนที่เรียกร้องให้มีการอนุรักษ์อาคารและชุมชนในตรอกเจริญไชย 2 เพศหญิง อายุประมาณ 40 ปี (4) ผู้ค้าอาหารบริเวณทางเข้าอาคารแฟลตกรมภูธเรศ ซึ่งเป็นผู้ประสานงานกลุ่มชุมชนที่ไม่เห็นด้วยกับการก่อสร้างสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินวัดมังกรกมลาวาส เพศหญิง อายุประมาณ 45 ปี (5) ผู้อยู่อาศัยในอาคารแฟลตกรมภูธเรศ เพศหญิง อายุประมาณ 50 ปี

3) กลุ่มชาวชุมชนที่ไม่รับรู้ และไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินงานของคณะผู้ศึกษา จำนวน 1 ราย ซึ่งเป็นตัวแทนจากชุมชนที่ประกอบกิจการอยู่ในพื้นที่ แต่ไม่ได้อาศัยอยู่ โดยมีลักษณะพฤติกรรมการใช้พื้นที่แบบไปเช้าเย็นกลับ และให้พนักงานเป็นผู้ดูแลกิจการ ได้แก่ เจ้าของภัตตาคารจีนริมถนนเยาวราช เพศชาย อายุประมาณ 25 ปี

2.4 ขั้นตอนในการศึกษาวิจัย

ผู้วิจัยมีขั้นตอนในการทำงานเป็นลำดับ ดังต่อไปนี้

1) ทำการเก็บข้อมูลความคิดเห็นจากกลุ่มเป้าหมายต่อโครงการศึกษาฯ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล (ดังรายละเอียดรูปที่ 7) เพื่อรวบรวมข้อมูลความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และทัศนคติของกลุ่มเป้าหมาย และนำผลที่ได้มาวิเคราะห์เรียบเรียงเพื่อหาเหตุปัจจัย และบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้เกี่ยวข้อง ที่ส่งผลให้โครงการศึกษาฯ ไม่บรรลุผล

2) ทำการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้านความเหมาะสมของกระบวนการมีส่วนร่วมที่ใช้ภายในโครงการศึกษาฯ และเหตุปัจจัยและบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้เกี่ยวข้อง ที่ส่งผลให้โครงการศึกษาฯ ไม่บรรลุผลกับนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมือง เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อสรุปที่ได้จากการวิเคราะห์ผลในลำดับแรก และขอคำปรึกษาถึงข้อเสนอแนะและแนวทางในการแก้ปัญหาของโครงการศึกษาฯ

3) จัดประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลุ่มเป้าหมายด้วยการสนทนากลุ่ม โดยการอภิปรายจากข้อสังเกตของผู้วิจัยจากการเก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายและการแลกเปลี่ยนกับนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านการมีส่วนร่วมถึงปัจจัยและบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้เกี่ยวข้องที่ทำให้โครงการศึกษาฯ ไม่บรรลุผล เพื่อตรวจสอบข้อสังเกต รวมทั้งรับฟังข้อคิดเห็นของชุมชนต่อแนวทางการพัฒนาพื้นที่ศึกษาอย่างมีส่วนร่วมในอนาคต

4) สรุปผลการศึกษาที่ได้จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลุ่มเป้าหมายและนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญ เพื่อเสนอแนะแนวทางการปรับบทบาทและการดำเนินการต่อไป

แบบสอบถามสำหรับการเก็บข้อมูลความคิดเห็นต่อการทำงานใน “โครงการศึกษาแนวทาง
การสร้างการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่บริเวณสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินวัดมังกรกมลาวาสและพื้นที่เยาวราช”

๑. ผู้ให้สัมภาษณ์รู้จัก “โครงการศึกษาแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่บริเวณสถานีรถไฟฟ้าใต้ดิน วัดมังกรกมลาวาสและพื้นที่เยาวราช” และมีส่วนร่วมอยู่ในกระบวนการทำงานร่วมกับคณะผู้ศึกษาหรือไม่

๒. ผู้ให้สัมภาษณ์เห็นด้วยกับ “โครงการศึกษาแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่บริเวณสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินี่ วัดมังกรกมลาวาสและพื้นที่เยาวราช” หรือไม่ อย่างไร

๓. จากการดำเนินงานของโครงการศึกษาฯ ผู้ให้สัมภาษณ์มีความเห็นว่าปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้โครงการศึกษาฯ ยุติลง

๔. ผู้ให้สัมภาษณ์มีความเห็นว่าควรปรับลักษณะและวิธีการทำงานแบบใด จึงจะส่งผลให้โครงการศึกษาฯ ประสบความสำเร็จ ตามวัตถุประสงค์ที่จะให้เกิดการพัฒนาที่ดินร่วมกันของเจ้าของที่ดินและชุมชน

๕. หากจะมีการทำโครงการหรือการศึกษาในลักษณะเดียวกันกับโครงการศึกษาฯ ในพื้นที่นี้ ควรจะมีลักษณะและวิธีการทำงานแบบใด และปัจจัยใดเป็นปัจจัยที่สำคัญ สำหรับการทำงานในพื้นที่นี้

๖. บทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เช่น คณะผู้ศึกษา เจ้าของที่ดิน และชุมชน ควรเป็นอย่างไรสำหรับการทำงานในพื้นที่นี้

รูปที่ 7 แบบสอบถามสำหรับการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกกับตัวแทนชุมชนในพื้นที่ศึกษาถึงความคิดเห็นต่อการทำงานในโครงการศึกษาแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่บริเวณสถานีรถไฟฟ้าใต้ดิน “วัดมังกรกมลาวาสและพื้นที่เยาวราช”

3. ผลการศึกษาวิจัย

3.1 เหตุปัจจัยที่ทำให้โครงการศึกษาฯไม่บรรลุผล

ผู้วิจัยสามารถแบ่งเหตุปัจจัยเป็นด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

3.1.1 เหตุปัจจัยด้านกายภาพ

โครงการก่อสร้างรถไฟฟ้าใต้ดินนั้นส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตและความมั่นคงในที่อยู่อาศัยของชุมชน ซึ่งอาจนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงหลายประการ ทั้งทางด้านกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม รวมถึงค่าเช่าที่ดินที่อาจจะเพิ่มสูงขึ้นจากการพัฒนาพื้นที่โดยรอบสถานี เป็นผลให้ชาวบ้านทั่วไปหรือผู้ประกอบการรายย่อยไม่สามารถอยู่รอดได้ และย้ายออกจากพื้นที่ในที่สุด

3.1.2 เหตุปัจจัยด้านขั้นตอนและเครื่องมือในการดำเนินโครงการศึกษาฯที่ไม่เอื้อต่อการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

1) โครงการศึกษาฯ ขาดความร่วมมือจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญ อันได้แก่ เจ้าของที่ดิน การรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย (รฟม.) และชุมชน ทำให้ผลการศึกษาไม่เป็นที่ยอมรับจากชาวชุมชนที่ไม่ได้เข้าร่วมกับโครงการศึกษาฯ

2) โครงการศึกษาฯ ขาดความชัดเจนของสถานะในการศึกษาวิจัยที่ได้รับการรับรองจากเจ้าของที่ดิน อีกทั้งยังทำงานภายใต้การกำกับดูแลของเจ้าของที่ดิน ส่งผลให้ชุมชนขาดความเชื่อมั่นต่อตัวโครงการศึกษาฯ และไม่ไว้วางใจในความเป็นกลางของคณะผู้ศึกษา

3) โครงการศึกษาฯ ขาดการประชาสัมพันธ์ในส่วนของที่มาและวัตถุประสงค์ของโครงการ รวมทั้งขาดการสื่อสารกับชุมชนถึงความก้าวหน้าของโครงการศึกษาฯ อย่างต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนไม่ทราบถึงข้อเท็จจริงและข้อมูลที่ถูกต้องของโครงการ

4) โครงการศึกษาฯ ขาดการออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วมที่ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ร่วมกันหาแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ และไม่สามารถสร้างโครงสร้างในการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าของที่ดินกับชุมชน ทำให้กระบวนการทำงานของสถาปนิกชุมชนกับเจ้าของที่ดินและสถาปนิกชุมชนกับชุมชนจำเป็นต้องแยกออกจากกันเพื่อรอความพร้อมสำหรับการเจรจาร่วมกันในอนาคต

5) การดำเนินโครงการศึกษาฯ ได้แบ่งพื้นที่ย่อยออกเป็น 9 พื้นที่ย่อย (ดังรูปที่ 8) โดยในแต่ละพื้นที่ย่อยจะมีผู้รับผิดชอบในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมประจำพื้นที่อยู่ ซึ่งพบว่า ทัศนคติของชุมชนต่อสถานการณ์ในพื้นที่ต่างกันเนื่องจากเงื่อนไข และความมั่นคงในการอยู่อาศัยในที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และมูลนิธิจุฬภฏ–พันธุ์ทิพย์มีความแตกต่างกันจากวิธีดูแลผู้เช่าและเงื่อนไขของสัญญาเช่าก่อนที่จะมีโครงการก่อสร้างสถานีรถไฟฟ้าใต้ดิน นอกจากนี้ ยังมีพื้นที่บางส่วนของทั้งสองเจ้าของที่ดินที่จำเป็นต้องย้ายออกทันทีเนื่องจาก ถูกเวนคืนที่ดิน ทุกพื้นที่มีความต้องการที่จะเจรจาต่อรองกับเจ้าของที่ดิน แต่ปัญหาที่พบคือคณะผู้ศึกษาไม่ได้สื่อสารกับชุมชนทั้งหมดอย่างทั่วถึง เนื่องจากไม่ได้ออกแบบกระบวนการสื่อสารระหว่างกันของกลุ่มย่อย

ในแต่ละพื้นที่ ประกอบกับคณะผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการดำเนินงานแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขและสถานการณ์ของแต่ละพื้นที่ เมื่อชาวชุมชนมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันเองถึงกระบวนการทำงานของคณะผู้ศึกษาและพบว่าในแต่ละพื้นที่มีวิธีการทำงานที่แตกต่างกัน จึงทำให้เกิดความไม่เข้าใจและสับสนในกระบวนการทำงานของคณะผู้ศึกษา

6) คณะผู้ศึกษาใช้เวลาศึกษาและทำความเข้าใจกับชุมชนไม่มากพอ ทำให้ขาดความเข้าใจถึงระบบความสัมพันธ์และความขัดแย้งภายในชุมชน และไม่สามารถระบุตัวผู้นำตามธรรมชาติภายในชุมชนได้ จึงเกิดการทำงานที่ละเลยความสำคัญของผู้นำตามธรรมชาติในชุมชน

7) การพัฒนาแบบทัศนียภาพเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารกับชุมชนนั้นเป็นความคิดของคณะผู้ศึกษาเพียงฝ่ายเดียว (ดังรูปที่ 9 ถึง 16 อ้างอิงจาก Arsom Silp Institute of the Arts, 2010) โดยมิได้นำความต้องการของชุมชนมาพัฒนาเพื่อออกแบบการปรับปรุงพื้นที่ ทำให้ชุมชนมีความเข้าใจว่าการพัฒนาพื้นที่นั้นได้ข้อสรุปและมีความชัดเจนแล้ว จึงเป็นที่มาของการต่อต้านและไม่ให้ความร่วมมือกับโครงการศึกษาฯ

3.1.3 เหตุปัจจัยด้านบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้เกี่ยวข้องที่ไม่เอื้อต่อการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

1) เจ้าของที่ดินขาดการชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ในการศึกษาของโครงการศึกษาฯ ต่อชุมชน

2) เจ้าของที่ดินขาดการคิด วางแผน และกำหนดเป้าหมายร่วมกันกับชุมชนถึงผลลัพธ์ภายหลังการพัฒนา เช่น สิทธิในการเช่า ค่าเช่าที่ดิน เป็นต้น

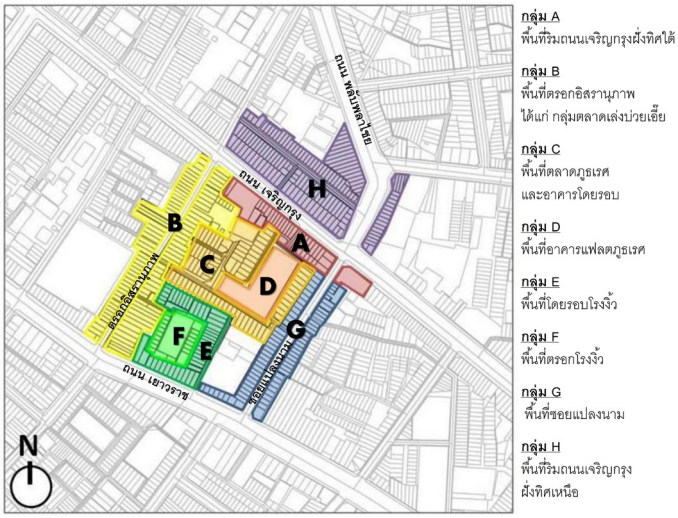

รูปที่ 8 แสดงการแบ่งพื้นที่ย่อยของโครงการศึกษาฯ

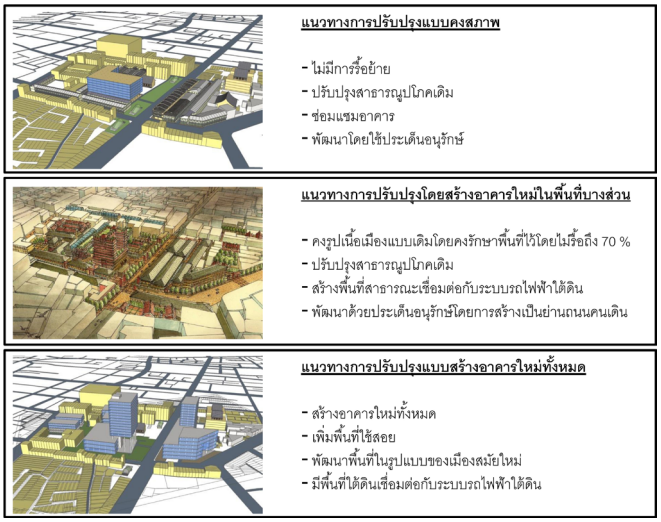

รูปที่ 9 เครื่องมือแบบทัศนียภาพของโครงการศึกษาฯแสดงการเปรียบเทียบระดับการพัฒนาซึ่งเป็นเครื่องมือที่ก่อให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนของชุมชน

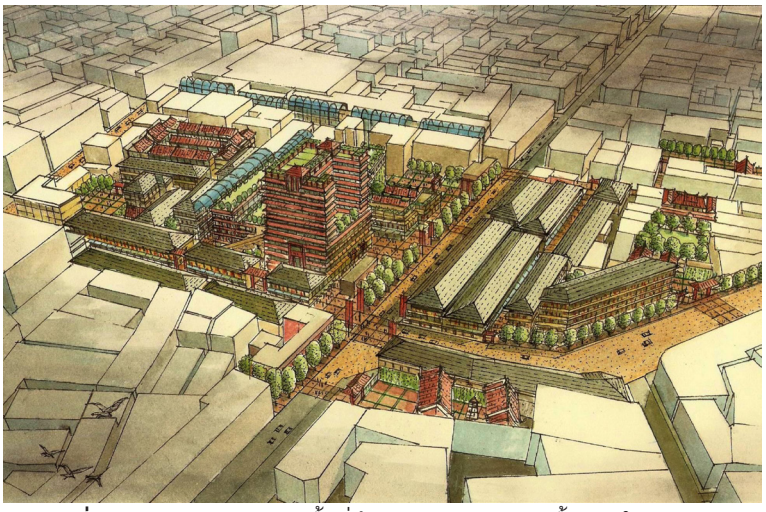

รูปที่ 10 ทัศนียภาพปรับปรุงพื้นที่ศึกษาด้วยแนวทางการรื้อสร้างใหม่บางส่วน

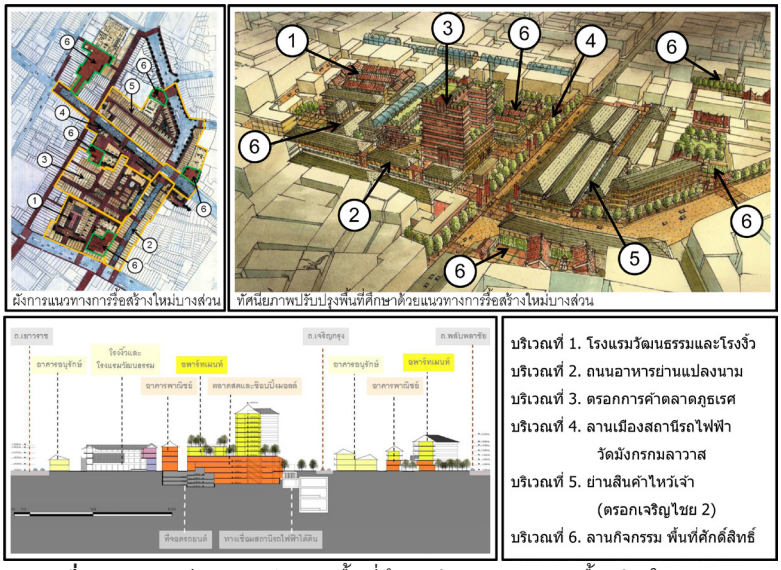

รูปที่ 11 รายละเอียดการปรับปรุงพื้นที่ศึกษาด้วยแนวทางการรื้อสร้างใหม่บางส่วน

รูปที่ 12 แนวทางในการปรับปรุงพื้นที่แบบรื้อบางส่วนบริเวณพื้นที่โรงงิ้วและตรอกโรงงิ้ว

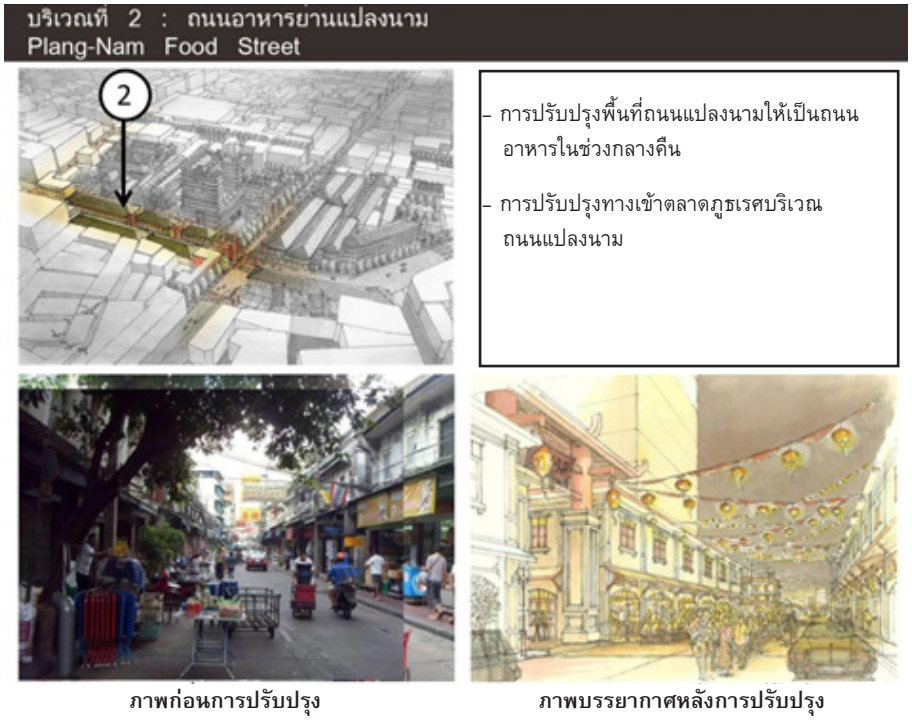

รูปที่ 13 แนวทางในการปรับปรุงพื้นที่แบบรื้อบางส่วนบริเวณพื้นที่ซอยแปลงนาม

รูปที่ 14 แนวทางในการปรับปรุงพื้นที่แบบรื้อบางส่วนบริเวณพื้นที่อาคารรอบแฟลตภูธเรศ

รูปที่ 15 แนวทางในการปรับปรุงพื้นที่เวนคืนเหนือสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินวัดมังกรกมลาวาส

รูปที่ 16 แนวทางในการปรับปรุงพื้นที่แบบรื้อบางส่วนบริเวณพื้นที่ริมถนนเจริญกรุงฝั่งทิศเหนือ

3) เจ้าของที่ดินขาดตัวแทนเข้าร่วมดำเนินงานกับคณะผู้ศึกษา ส่งผลให้ชุมชนขาดความเชื่อมั่นต่อโครงการศึกษาฯ

3.1.4 เหตุปัจจัยอื่นๆ

งานวิจัยที่ยังไม่ใช่บทสรุปของโครงการศึกษาฯถูกเผยแพร่ออกไปก่อนกำหนด อีกทั้งยังเป็นเนื้อหาสาระที่ส่งผลกระทบต่อคนหมู่มากภายในชุมชน จึงทำให้ชุมชนต่อต้านและไม่ให้ความร่วมมือกับโครงการศึกษาฯ

3.2 ข้อเสนอแนะจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญ

จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักวิชาการด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ผู้เชี่ยวชาญด้านการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมือง นำมาซึ่งข้อเสนอแนะต่อการดำเนินโครงการ ดังนี้

1) การดำเนินโครงการศึกษาในลักษณะนี้ไม่ควรมีการตั้งผลลัพธ์ไว้ล่วงหน้า เพราะจะทำให้เกิดอคติต่อการรับฟังซึ่งเป็นการลดทอนความสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วม

2) คณะผู้ศึกษาควรใช้โอกาสจากการเกิดโครงการศึกษาฯ นี้ ผลักดันให้เกิดการเรียนรู้ของทั้งเจ้าของที่ดินและชุมชนถึงระบบคุณค่า อัตลักษณ์ และต้นทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์พื้นที่ย่านเก่าของเมืองที่มีวิถีชีวิตและมีชุมชนที่เข้มแข็ง โดยการเปิดโอกาสให้เจ้าของที่ดินและชุมชนได้ระบุคุณค่าของพื้นที่และวางแผนในการพัฒนาที่ดินร่วมกัน

3) เจ้าของที่ดินควรแสดงบทบาทความเป็นผู้นำในการพัฒนาพื้นที่ โดยการสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการพัฒนาพื้นที่ และหาแนวทางป้องกันหรือลดผลกระทบที่เกิดกับชุมชนด้วยการสร้างเงื่อนไขที่เอื้อต่อการรักษาชุมชนเดิมไว้ในพื้นที่

3.3 ข้อเสนอแนะในการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับโครงการศึกษาฯ

โครงการศึกษาฯ ในลักษณะนี้เป็นโครงการที่ส่งผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำนวนมาก และเป็นผลกระทบในเชิงผลประโยชน์ทางด้านธุรกิจ ดังนั้น หากจะทำการวิจัยที่เกี่ยวเนื่องกับผู้ที่ได้รับผลกระทบสูง ควรคำนึงถึงแนวทาง ดังต่อไปนี้

1) คณะผู้ศึกษาควรศึกษาและทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายอย่างรอบด้านและมีข้อมูลที่มากพอ

2) คณะผู้ศึกษาควรให้ความสำคัญกับทุกรายละเอียดของกระบวนการวิจัย และต้องคำนึงถึงกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเคร่งครัด

3) คณะผู้ศึกษาต้องสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายที่ทำการศึกษาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและสร้างการรับรู้อย่างเท่าเทียมกัน

4) คณะผู้ศึกษาต้องตระหนักเสมอว่าสถานะของคณะผู้ศึกษานั้นเป็นเพียงคนนอกที่ทำการศึกษา ดังนั้น คณะผู้ศึกษาจึงไม่มีอำนาจใดๆ ที่จะตัดสินใจแทนชุมชนในทุกกรณี ซึ่งหมายถึงความเป็นอิสระและเป็นกลางในการศึกษาวิจัย

4. การอภิปรายผล

ผลจากการพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชุมชนกลุ่มเป้าหมายและนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญ พบว่า มีเหตุปัจจัยหลายประการภายในโครงการศึกษาฯ ที่แตกต่างจากโครงการพัฒนาย่านไชน่าทาวน์ที่บอสตันและที่วอชิงตัน ดี.ซี. ที่ประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของ (1) ชุมชนไม่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยจากการเวนคืนที่ดินของการรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย (รฟม.) และเจ้าของที่ดินมีการเตรียมโครงการที่จะพัฒนาพื้นที่นี้ไว้แล้ว (2) ชุมชนต้องการความเชื่อมั่นในการแก้ปัญหาด้านความมั่นคงในการอยู่อาศัยเป็นอันดับแรกก่อนที่จะหาแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ร่วมกัน (3) เจ้าของที่ดินและการรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย (รฟม.) ยังไม่เห็นความสำคัญของการจัดตั้งภาคีในการแก้ไขปัญหาร่ววมกัน (4) เจ้าของที่ดินไม่เคยชี้แจงหรือแสดงท่าทีในการแก้ไขปัญหาได้อย่างชัดเจนทำให้ชุมชนไม่เกิดความเชื่อมั่นต่อโครงการศึกษาฯ (5) สถานะของโครงการศึกษาฯ นั้น ได้รับการสนับสนุนจากเจ้าของที่ดินทำให้ชุมชนไม่ไว้วางใจในโครงการศึกษา นอกจากนี้ ยังส่งผลกระทบต่อความเป็นอิสระของโครงการศึกษาฯ จากเงื่อนไขและข้อกำหนดในการศึกษา (6) การดำเนินงานของคณะผู้ศึกษาไม่เป็นไปตามลำดับขั้นของกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมือง โดยมีการพัฒนาทัศนียภาพที่มีแนวโน้มจะก้าวไปสู่บทสรุปของโครงการก่อนที่จะได้มีการวางแผน จึงเป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการที่สำคัญต่อการพัฒนาพื้นที่นั้นสามารถแบ่งเป็น 4 กลุ่มโดยแต่ละกลุ่มมีบทบาทหน้าที่ ความต้องการ และความเห็นต่อปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของโครงการที่แตกต่างจากโครงการพัฒนาย่านฯ ที่ประสบความสำเร็จดังนี้

1) เจ้าของที่ดินในฐานะที่เป็นผู้นำในการพัฒนาพื้นที่มีความต้องการที่จะให้เกิดคณะทำงานซึ่งมีองค์ประกอบของตัวแทนชุมชนในการร่วมแก้ไขปัญหาและวางแผนการพัฒนาในอนาคต แต่เจ้าของที่ดินไม่ได้มีส่วนร่วมในการเป็นภาคีเริ่มต้นของการพัฒนาย่าน หรือสนับสนุนกิจกรรมของโครงการศึกษาฯ แต่ปล่อยให้เป็นหน้าที่ของคณะผู้ศึกษา เนื่องจากต้องการหลีกเลี่ยงความขัดแย้งกับชุมชน

2) ชาวชุมชนมีความเห็นว่าการสร้างการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและข้อเท็จจริงให้เท่าเทียมกัน และเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนสามารถเข้ามาเจรจาเพื่อแก้ไขปัญหาร่วมกันเป็นปัจจัยสำคัญสู่ความสำเร็จ แต่ชาวชุมชนเองไม่ได้ให้ความร่วมมือกับกระบวนการดำเนินงานเท่าไรนัก เนื่องจากต้องการแก้ปัญหาด้านความมั่นคงในการอยู่อาศัยเป็นอันดับแรก จึงรวมกลุ่มตามพื้นที่ย่อยเพื่อการต่อรองกับเจ้าของที่ดินเป็นหลัก แต่การรวมกลุ่มนั้นยังขาดเอกภาพจากความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มถึงความคิด หลักการ วิธีการและเป้าหมายในการแก้ไขปัญหา อันเป็นผลมาจากความแตกต่างทางด้านความต้องการและผลประโยชน์ที่ได้รับจากพื้นที่ (Usavagovitwong, Sapu & Chairatananonda, 2012, pp. 27-42)

3) การรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย (รฟม.) ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐ มีความต้องการที่ผลักดันให้เกิดการก่อสร้างสถานีรถไฟฟ้าใต้ดิน แต่ไม่ได้มีส่วนร่วมเป็นภาคีพัฒนาตั้งแต่ต้นและเลือกที่จะเจรจาเพื่อแก้ปัญหาด้านการชดเชยจากการเวนคืนกับเจ้าของที่ดินซึ่งถือว่าเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงเท่านั้น จึงทำให้เกิดการต่อต้านจากชุมชนผู้เช่า เนื่องจาก ไม่พอใจวิธีการแก้ไขปัญหา อีกทั้งกระบวนการทำประชาพิจารณ์ของโครงการนั้นขาดการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึงจึงขาดการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนจำนวนมากซึ่งอาศัยและทำมาหากินอยู่ในพื้นที่ได้รับผลกระทบ

4) คณะผู้ศึกษาของโครงการศึกษาฯ ในฐานะนักวิชาการและเป็นผู้สร้างและสนับสนุนให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมือง มีความเห็นว่าการแก้ปัญหาในลักษณะนี้จะต้องอาศัยการจัดตั้งภาคีที่มีองค์ประกอบที่ครอบคลุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมาร่วมกันตั้งวิสัยทัศน์ วางแผน และกำหนดแนวทางการพัฒนาพื้นที่ร่วมกันระหว่างเจ้าของที่ดิน ภาครัฐ และชุมชนไปจนถึงการให้ความรู้ด้านการพัฒนาเมืองควบคู่กันไปอันเป็นปัจจัยสำคัญสู่ความสำเร็จ แต่ยังไม่สามารถสร้างให้เกิดคณะทำงานร่วมที่มาจากชุมชนได้ เนื่องจาก ไม่ได้ออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วมที่ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ ได้หาแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ร่วมกัน อีกทั้งยังมีข้อจำกัดทางด้านทักษะและระยะเวลาในการทำงานของคณะผู้ศึกษา

งานศึกษาชิ้นนี้มีข้อจำกัดที่สำคัญคือ ช่วงเวลาที่ทำการศึกษานั้น ชุมชนและเจ้าของที่ดินยังอยู่ในช่วงระหว่างการเจรจาต่อรองเพื่อหาข้อสรุป โดยทั้งเจ้าของที่ดินและชุมชน ไม่ต้องการให้เรื่องราวเผยแพร่ออกไป เนื่องจากเกรงว่าอาจส่งผลกระทบต่อกระบวนการเจรจาต่อรองได้ จึงส่งผลให้กระบวนการพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชุมชนกลุ่มเป้าหมายและนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญในงานวิจัยชิ้นนี้ไม่สามารถสำรวจความคิดเห็นในวงกว้างได้ โดยได้ทำการศึกษาจากกลุ่มตัวแทนหรือผู้นำของชุมชนเป็นหลัก นอกจากนี้ ผู้วิจัยไม่ได้นำความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญที่มีความเข้าใจทางด้านการพัฒนาเมืองอย่างมีส่วนร่วมจากประชาชนหลายท่านมาร่วมพิจารณาในบทความฉบับนี้ เนื่องจาก ผู้เชี่ยวชาญเหล่านั้นได้เป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการกำหนดทิศทางโครงการศึกษาฯ ซึ่งอาจทำให้การแสดงความคิดเห็นไม่เป็นกลาง

5. บทสรุป

จากการศึกษาเพื่อหาเหตุปัจจัยต่างๆ และบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ส่งผลให้โครงการศึกษาฯ ไม่บรรลุผล ไม่ว่าจะเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกกับตัวแทนชุมชน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญ และการสนทนากลุ่ม พบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นสิ่งจำเป็นในการลดความขัดแย้งและหาทางออกร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งนี้รูปแบบและระดับของการมีส่วนร่วมจะต้องมีความสัมพันธ์และเหมาะสมกับสถานภาพหรือหน้าที่ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละฝ่ายจึงจะเอื้อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาพื้นที่ร่วมกัน ด้วยเหตุนี้จึงนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการทำงานด้วยการ

ปรับบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้ง 4 ฝ่าย ได้แก่ เจ้าของที่ดิน ชาวชุมชน การรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย และคณะผู้ศึกษา ดังนี้

1) เจ้าของที่ดินในฐานะผู้นำของการพัฒนาควรปรับบทบาทเป็นผู้ผลักดันให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ในระดับย่าน มีการตั้งตัวแทนเข้าร่วมเป็นคณะทำงานร่วมกับผู้มีส่วนได้เสียอื่นๆ และไม่ควรตั้งเป้าหมายปลายทางในการพัฒนาไว้ตั้งแต่ต้น ควรปล่อยให้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นตัวกำหนดผลลัพธ์ปลายทาง ซึ่งแสดงถึงความจริงใจในการแก้ปัญหา นอกจากนี้ เจ้าของที่ดินควรตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของชุมชนในพื้นที่ที่สัมพันธ์กับย่านและเมือง

2) ชาวชุมชนในฐานะที่เป็นผู้ที่ได้รับผลจากการพัฒนาและเป็นจิตวิญญาณของพื้นที่ควรมีการปรับบทบาทด้วยการเรียนรู้และทำความเข้าใจกับต้นทุนของชุมชน เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของตนเองต่อย่านและเมืองได้อย่างชัดเจน ชาวชุมชนควรรวมตัวกันเพื่อสร้างความเป็นเอกภาพในการกำหนดแนวทางในการพัฒนาพื้นที่เพื่อเพิ่มอำนาจในการต่อรองและร่วมได้ประโยชน์ในการพัฒนาพื้นที่กับเจ้าของที่ดิน เนื่องจากโครงการศึกษาใดๆ ก็ตามที่เกี่ยวข้องกับความเดือดร้อนของชุมชนควรใช้แนวทางการศึกษาที่มีผู้แทนของชาวชุมชนเข้าร่วมเป็นผู้วิจัยในโครงการด้วย ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเสริมสร้างความเข้าใจและร่วมเรียนรู้ไปพร้อมๆ กับโครงการนั้นๆ

3) การรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย (รฟม.) ควรมีการปรับบทบาทของตนเองในการแก้ปัญหาด้วยการรับฟังความคิดเห็นของผู้ได้รับผลกระทบและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหามากขึ้น และปรับรูปแบบของกระบวนการรับฟังความคิดเห็นหรือการทำประชาพิจารณ์ก่อนที่จะมีการตัดสินใจใดๆ เพื่อลดปัญหาและสามารถป้องกันปัญหาที่จะเกิดได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4) คณะผู้ศึกษาควรมีการปรับบทบาทของตนเองโดยเน้นการให้ความรู้ และจัดอบรมหรือสนับสนุนปฏิบัติการต่างๆ ของชุมชนให้มากขึ้น และให้ชุมชนมีส่วนเป็นผู้ร่วมคิดและร่วมทำ ด้วยการจัดโครงสร้างให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในโครงการศึกษาฯ อันจะก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลการศึกษาร่วมกัน นอกจากนี้ คณะผู้ศึกษาควรชี้ให้เจ้าของที่ดินเห็นถึงปัญหาที่อาจตามมา หากเลือกที่จะดำเนินงานภายใต้ข้อตกลงและเงื่อนไขในการทำงานจากเจ้าของที่ดิน และหาแนวทางในการแก้ปัญหาดังกล่าวร่วมกับเจ้าของที่ดิน

นอกจากการปรับบทบาทของแต่ละฝ่ายแล้ว โครงการศึกษาฯ จำเป็นต้องมีการปรับกระบวนการทำงาน โดยมีการสร้างภาคีเริ่มต้นที่มีองค์ประกอบจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญที่ครบถ้วน มีการใช้สื่อในการประชาสัมพันธ์โครงการศึกษาฯ มีการปรับโครงสร้างคณะกรรมการกำหนดทิศทางโครงการ โดยจัดให้มีตัวแทนครอบคลุมทุกฝ่าย มีการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการระบุปัญหาและเสนอแนวทางในการแก้ไขจากชุมชน มีการสร้างให้เกิดการดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมจากชุมชนโดยการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครจากกลุ่มพื้นที่ย่อยเพื่อเป็นผู้ประสานงานในพื้นที่ มีการสร้างกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ในประเด็นที่ชุมชนสนใจหรือเชื่อมโยงกับโครงการศึกษาฯ มีการจัดการประชุมสามัญเพื่อบริหารและติดตามความก้าวหน้าของการทำงาน รวมทั้งมีการจัดทำประชาพิจารณ์เมื่อจำเป็นต้องหาข้อสรุปหรือทำการรับรองผลการศึกษาในอนาคต

References

Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *JAIP, 35*(4), 216-224.

Arsom Silp Institute of the Arts. (2010). *การศึกษาแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่บริเวณสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินวัดมังกรกมลาวาส และพื้นที่ย่านเยาวราช,รายงานขั้นสุดท้าย* [Research of the Guideline for Participatory Redevelopment of Wat Mangkorn Kammalawat MRT Station's Surrounding Area and Yaowaraj: Final report]. Bangkok: Author.

District of Columbia Office of Planning (2009). *Chinatown public realm plan draft* district of Columbia government, USA, from http://planning.dc.gov/DC/Planning/Planning%20Publication%20Files/OP/Revitalization%20and%20Design/Draft_Chinatown%20Public%20Realm_web%2011.10.11.pdf

Kaenmepol, N., & Ungsuprasert, A. (2010). Participatory Chinatown สร้างเมืองผ่านโลกเสมือน [Participatory Chinatown: building city in virtual world]. *Creative Thailand, 1*(8), 20-23., from http://www.tcdc.or.th/creativethailand/article/CreativeCity/19572?CODE=CreativeCity&ID=19572

Usavagovitwong, N., Sapu, S., & Chairatananonda, P. (2012). ความเข้าใจชุมชนเมืองท่ามกลางกระแสทุน: กรณีศึกษาบนที่ดินซุปเปอร์บล็อคของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ [Understanding urban community amid capitalism: A case study of the crown property Bureau's superblock]. *Journal of Architectural/Planning Research and Studies, 9*(1), 27-42.

William, E. (1976). Electoral participation in a low stimulus election. *Rural Development, 4*(1), 111–124.